

De første norske amtmænd

Om baggrunden for amtmandsinstruksen af 1685

Av Karl Peder Pedersen

Landsarkivet for Sjælland

Den 7. februar 1685 underskrev Christian 5. på Københavns Slot ikke mindre end ni instrukser til samtlige sine norske amtmænd, og næppe var blækket tørt, før brevene med kurér sendtes af sted nordpå. Hvad var mon grunden til denne masseudstedelse af instrukser netop på dette tidspunkt? At amtmændene var nyudnævnte kunne umuligt være forklaringen; for det var nemlig ikke tilfældet! Tværtimod havde mange af dem siddet på deres poster i adskillige år og kendte deres embedsopgaver godt. Årsagen var da også at finde i København, hvor man netop i 1680'erne arbejdede på yderligere at udbygge den enevældige stat, der så ganske hovedkulds var kommet til verden i 1660, og som først i løbet af de efterfølgende årtier fandt sine egne ben at stå på. I 1683 trådte Danske Lov og i 1687 Norske Lov i kraft, og i tilknytning hertil forsynedes alle danske og norske stiftamt- og amtmænd med instrukser, som fastlagde deres pligter og opgaver på en række felter. I det følgende undersøges baggrunden for 1685-instruksen til de norske amtmænd nærmere, men først nogle ord om den danske og norske regionalforvaltning i tiden frem til 1680'erne.¹

Fra len til amter

Årene før 1660 er ofte blevet kaldt adelsvældets æra, fordi adelen og dens politiske organ, Rigsrådet, udøvede stor politisk magt, og i mange situationer kunne sætte de skiftende konger skakmat, hvis tingene ikke gik efter deres hoved. Adelen havde desuden så godt som monopol på en række embeder, bl.a. lensmandsposterne. Lensmændene – eller lensherrerne som de kaldtes i Norge – var både regionale embedsmænd og godsadministratorer for det statsgods,

der befandt sig i lenet. Derfor var posterne attraktive; de gav nemlig indflydelse og tillige var de godt lønnede. I Christian 4.'s regeringstid gennemførtes en omfattende militær oprustning, der krævede udskrivning af stadig flere og større skatter fra befolkningen, og denne udvikling fortsatte også efter kongeskiftet i 1648. Der er dog ikke noget, der indikerer, at lensmandsposterne af den grund blev mindre attraktive op gennem 1650'erne; tværtimod tyder alting på at lensforvaltningen ville kunne være fortsat attraktive i mange år endnu, hvis ikke regeringen i 1657 havde kastet Riget ud i en katastrofal krig med Sverige, der bragte det næsten til afgrundens rand.

Efter fredsslutningen i 1660 befandt det dansk-norske monarki sig i en dyb alvorlig politisk og økonomisk krise. Værst var det gået ud over Danmark, hvor mange egne lå i ruiner efter en flerårig svensk militær besættelse. Økonomien var brudt sammen, og der var ingen tillid til, at det gamle politiske system med det adelige rigsråd som central faktor kunne løse problemerne. I stedet samlede håbet sig om Frederik 3., og det endte med, at den stænderforsamling, der i efteråret 1660 trådte sammen i København, tilbød ham magten. Det lod kongen sig ikke sige to gange, og snart forvandlede det dansk-norske monarki til et af de mest enevældige regimer i hele kristenheden. Omfattende reformer af centraladministrationen blev iværksat, og til at forestå hele den økonomiske og finansielle forvaltning oprettedes et selvstændigt Skatkammer (efter 1679 kaldet Rentekammeret), hvorunder også lenene og amterne hørte.

De første norske amtmænd. Om baggrunden for amtmandsinstruksen af 1685

De norske amtsgrænser i 1680. Kortet er tegnet af Jørgen H. Marthinsen, Riksarkivet, og er hentet fra *Norsk Historisk Leksikon*, side 17.

Selvom det på mange punkter så meget sort ud i 1660, kunne der dog øjnes lyspunkter; f.eks. ejede staten kæmpestore jordbesiddelser både i Danmark og i Norge;² de kunne nu realiseres, i vid udstrækning derved, at man gav statskreditorer jord i stedet for penge. Dermed forsvandt imidlertid det økonomiske fundament for en række len, og mange blev nedlagt eller lagt sammen til større enheder. Parallelt hermed begyndte man at modernisere lensforvaltningen, og her lagde man ud med Norge, hvor der allerede i januar 1661 nedsattes en kommission (Landkommissionen af 1661) med den store opgave at lede en landsdækkende matrikulering, samtidig med at dens medlemmer skulle komme med forslag til, hvordan det norske krongods kunne organiseres bedre.³

Kun få uger efter at Landkommissionen havde begyndt sit arbejde, gav Frederik 3. den 9. februar 1661 Skatkammeret ordre om at bruge nye – og for statskassen mere økonomisk fordelagtige – afregningstakster over for de danske lens-

mænd, der dog i samme moment forsikredes om, at de kunne beholde deres forleneringer foreløbigt frem til udgangen af april 1662. Herefter skete der ikke mere før i begyndelsen af 1662, hvor man på højeste plan viste sig at være indstillet på at gennemføre nogle mere drastiske reformer af lenene. Et første signal kom den 19. februar 1662, da Frederik 3. pålagde Skatkammeret, «at i stedet for de tilforn sædvanlige og brugelige ord len, lensmand, kloster og andre, som til de forrige tider nogen konformitet har, herefter i alle forekommende ekspeditioner bliver indført og skrevet: Vore amter, befalingsmænd, gårde og andre deslige ord, som med denne Vores arveregerings tilstand bedst kvadrere og skikke kan». Ordet *amt*, der dermed pr. dekret erstattede det gode, gamle *len*, har en umiskendelig tysk klang, og det kendtes da også i hertugdømmerne Slesvig og Holsten tilbage til 1500-tallet. I Danmark og Norge vandt termen først for alvor indpas efter 1660, hvor den brugtes om regionalforvaltningen, både som betegnelse for embedet og det geografiske område, embedet dækkede.

Med navneskiftet fra len til amter ønskede Frederik 3. at pointere, at de nye amtmænd skulle være 100 % kongelige embedsmænd, og dette blev i den følgende tid slået fast gang på gang. Ved siden af amtmændene blev der også i alle danske amter udnævnt amtskrivere (amtsforvaltere), der også var kongelige embedsmænd, men deres opgave gik alene ud på at tage sig af den regionale skatteforvaltning og af det krongods, der eventuelt måtte være tilbage på egnen. Før 1660 havde amtskriverne været underordnet amtmændene, og selv om de nu blev uafhængige embedsmænd, var de fortsat på en række punkter underkastet deres kontrol. For Norges vedkommende varetoges oppebørsel og skatteforvaltning af fogderne, der allerede helt tilbage i Christian 4.'s tid havde opnået at blive kongelige embedsmænd, men dog således, at der med Steinar Imsens ord «eksisterede rester av det gamle, klientforholdet lensherre – fogd helt fram til eneveldet». Disse relationer blev i 1660'erne bragt til ophør, idet der oprettedes nye regionale finansforvaltnings- og regnskabskontorer i de fire stiftsbyer. De lededes af kongelige embeds-

mænd – stiftamtstueskrivere – og det var til disse, fogderne skulle referere.⁴

Selvom Frederik 3.'s amtsreform ikke alle steder blev gennemført fuldt ud med det samme, lykkedes det dog i løbet af 1660'erne for den enevældige regering i København at få skabt et net af regionale embedsmænd, sådan som man kendte det fra Hertugdømmerne og mange tyske stater. De politisk-administrative og økonomiske funktioner adskiltes, og amtmændene blev rene øvrigheds personer, der ikke som lensmændene brugte meget tid på daglig godsforvaltning, men udelukkende udførte de øvrighedsopgaver, den enevældige konge pålagde dem. Der var således alt i alt tale om en langt mindre rolle end for lensmændenes vedkommende. Kongen og regeringen behøvede derfor ikke være betænkelige ved fortsat at betro embederne til adelsmænd, som jo ellers for manges vedkommende i den første tid var modstandere af enevælden!

Amtsreformerne i 1671

Da Frederik 3. døde i februar 1670, efterfulgtes han af sin 24-årige søn Christian 5., og den unge regent gennemførte i løbet af kort tid en række reformer, der tog sigte på at gøre samfundet mere enevældigt. Centralt i reformarbejdet stod kongens ældre halvbror, den norske statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, og det var givetvis ham, der fik ført igennem, at man først tog fat på Norge. Allerede i marts 1670 blev der nedsat en lille kommission bestående af Gyldenløve selv og gehejmeråd Jørgen Bielke med den opgave at gennemgå den norske amtsforvaltning, og komme med forslag til, hvordan man kunne indføre en mere effektiv forvaltningsstruktur. I midten af 1660'erne havde Landkommissionen af 1661 fremlagt en række reformforslag, men de var af forskellige grunde kun delvis blevet ført ud i livet. Intet af dette havde direkte berørt den amtslige forvaltningsstruktur, men det blev der nu taget fat på, og denne gang gik man oven i købet meget hurtigt til værks. Efter få måneder lå Gyldenløves og Bielkes betænkning klar, og den rummede forslag om, at der med centrum i hver af de fire stiftsbyer oprettedes stiftamter, hvis indehavere skulle være højt rangerende

Ulrik Frederik Gyldenløve, c. 1638–1704. Statholder i Norge 1664–99. Som uægte søn af Frederik 3. havde han en helt speciel status. Foto: Norsk Folkemuseum.

personer, overordnet de almindelige amtmænd. Det var dette projekt, som omsattes til virkelighed ved det kgl. reskript af 8. februar 1671, der proklamerede Norges inddeling i «fire stift- eller hovedamter og otte dem underliggende amter», nemlig følgende:⁵

Akershus Stift:

1. Akershus Stiftamt (statholder Ulrik Frederik Gyldenløve).
2. Fredrikstad Amt (med Smålenene) (general-krigskommissær Erik Banner).
3. Tønsberg Amt (med Brunla) (Johan Brochenhuus).

Christiansand (Agdesidens) Stift:

4. Christiansand Stiftamt (vicestatholder Ove Juel).
5. Bratsberg Amt (Preben von Ahn).
6. Stavanger Amt med (Henrik Below).

Bergen Stift:

7. Bergen Stiftamt (vicekansler Johan Marschalck).

8. Halsnøy Kloster og Hardanger Amter (Frederik von Ahlefeldt).

9. Nordlands Amt (Knud Giedde).

Trondheim Stift:

10. Trondheim Stiftamt (kansler Ove Bielke).

11. Romsdal Amt (Christian Lindenov).

12. Vardøhus Amt (Otto Bielke).

Ikke alene gennemførtes dermed en konsekvent amtsinddeling af Norge, men Christian 5. slog ydermere i reskriptet fast, at «ville Vi, at i fremtiden ingen flere amter i Vort rige Norge skal være». Det var en ganske bastant udmelding, ikke mindst fordi det jo godt kunne opfattes, som om kongen dermed bandt sine efterfølgeres hænder på dette punkt. Bag ordene aner man Gyldenløve, der givetvis lagde stor vægt på, at den norske amtsreform blev gennemført med maksimal styrke!

Efter at den norske amtsreform i sensommeren 1670 var blevet færdigbehandlet, kom turen til Danmark, og også her nedsattes en kommission med Gyldenløve som en af nøglepersonerne. Gennemførelsen af den danske amtsreform skulle vise sig at blive en noget vanskeligere proces, hvilket primært skyldtes, at Christian 5. og Gyldenløve ønskede at lægge den norske model til grund, og indføre stærke stiftamtmand, og samtidig halvere antallet af almindelige amtmænd. Dette udspil fik alarmklokkerne til at ringe i Skatkammeret, hvor man fandt, at det ville være meget farligt at svække amterne, da det jo var på amtsniveau at skatteopkrævning og skatteligning fandt sted i Danmark. Selvom Christian 5. var enevældig, og på papiret kunne beslutte alting selv, hvis han ville og turde, vovede han alligevel ikke at lægge sig ud med Skatkammeret – heller ikke med sin mere erfarne halvbroder i ryggen! Til sidst bøjede han sig for dets argumentation, med en spids bemærkning om, at «det må nok blive ved amternes fordeling efter dette Eders forslag; dog ville jeg vel, at I en anden gang med større flid gjorde Jer dont, at jeg ikke så tit med det samme skulle bemøjes»!

Udfaldet på drøftelserne vedrørende den danske amtsreform blev således, at man fastholdt et nogenlunde uændret antal amter, men samtidig indførtes efter norsk forbillede stærke stiftamt-

mænd – en slags provinsguvernører – overordnet alle andre regionale og lokale myndigheder. Købstæderne blev også lagt under stiftamtmandene, der desuden fik overdraget en række kirkelige opgaver. Nogle varetog de alene, andre udførtes sammen med biskopperne inden for rammerne af det kollektive organ stiftsøvrigheden, der havde tilsyn med skole- og fattigvæsen.

De norske og danske amtsreformer var ikke den eneste nyhed, som året 1671 bragte. Umiddelbart før Christian 5.'s salving den 7. juni 1671 i Frederiksborg Slotskirke oprettedes en arvelig adelsstand, og i den optoges alene personer, som den enevældige konge ønskede særligt at knytte til sig – og som desuden ejede meget jord! Disse nye lensgrever og lensbaroner forlenedes med en lang række privilegier og begunstigelser, bl.a. blev greverne helt fra begyndelsen i 1671, og baronerne fra 1674, udstyret med amtmandsbeføjelser *vis-à-vis* deres fæstebønder, idet det således i de førstnævntes privilegiebreve siges, at «ingen amtmænd skal herefter befatte sig med grevernes gods».

Det var navnlig i Danmark, at der i den følgende tid dukkede grevskaber og baronier op, men Norge fik også sin andel. I 1671 oprettedes til statholder Ulrik Frederik Gyldenløve grevskabet Larvik, og i 1673 fulgte Peter Griffenfeld efter med grevskabet Jarlsberg. Gyldenløve og Griffenfeld fik oven i købet som lensgrever mere vidtgående beføjelser end deres danske kolleger, bl.a. derved, at deres amtmandsmyndighed omfattede *alle* indbyggere indenfor grevskabernes grænser.⁶ Hertil kom i 1678 baroniet Rosendal oprettet på Vestlandet til fordel for godsejeren Ludvig Rosenkrantz.⁷

Med 1671-forvaltningsreformerne mente Christian 5. og kredsen omkring ham at have bragt den norske regionalforvaltning i bedre overensstemmelse med de enevældige del og hersk-principper. Stærke stiftamtmand, der kunne kontrollere både amtmænd og stiftamtsskrivere og samtidig holde tæt kontakt til statholderen på Akershus og regeringen i København, passede fint til Norge, hvis store geografiske udstrækning gav de fire stiftsbyer en hel speciel position; en realitet som også oprettelsen af stiftamtstuerne var med til at understrege.

Rekruttering af amtmænd under Frederik 3. og Christian 5.

Efter enevældens indførelse defineredes amtmændene som kongelige embedsmænd, og det fik en række konsekvenser, bl.a. for deres ansættelsesforhold. Retten til at udnævne embedsmænd lå suverænt hos den enevældige konge, formuleret i Kongeloven fra 1665 på den måde, at kongen «skal (...) ene have højeste magt og myndighed [til] at isætte og afsætte alle betjente, høje og lave, være sig hvad navn og titel, de have kunne, efter sin egen fri vilje og tykke, så at alle embeder og bestillinger, i hvad myndighed de [end] har, skal af kongens enevoldsmagt, såsom af én kilde have sin første oprindelse».⁸

De fleste embedsansættelser foregik i hemmelighed, og derfor kan vi kun undtagelsesvist få nærmere indblik i disse forløb. Ledige stillinger blev aldrig bekendtgjort eller annonceret offentligt, og derfor skulle man have gode forbindelser for overhovedet at kunne vide, hvornår attråværdige embeder var vakante. Når man *so oder so* havde erfaret dette, kunne man skrive en ansøgning til kongen, og den skulle helst overrækkes direkte til majestæten. Hvis dette ikke var muligt, kunne den afleveres i centraladministrationen; under alle omstændigheder var det vigtigt at være hurtigt ude. Således ansøgte Frederik Adeler i 1711 Frederik 4. om enten Christiansand eller Bergen Stiftamt, idet han for det sidstes vedkommende oplyste, at stiftamtmand Edvard Hammond «skal være til døden syg, så han af medikus skal være bleven forladt». Oplysningen var god nok; Hammond var faktisk allerede død, da Adeler indsendte sin uopfordrede ansøgning. Adeler fik i øvrigt ingen af embederne, nok fordi Frederik 4. havde andre planer med ham; året efter blev han nemlig deputeret i Søetatens Kommissariat i København og i 1717 stiftamtmand på Sjælland.⁹ Ansøgningerne fra de personer, der var heldige at få embeder, ligger som regel i udnævnelssagerne, mens de tusindvis af ansøgninger, der *ikke* gav bonus, er samlet i én stor serie ordnet alfabetisk på efternavn.¹⁰

De enevældige konger håndhævede med stor energi embedsansættelser som deres suveræne

domæne, og derfor blev mange sager afgjort helt udenom centraladministrationen. I nogle tilfælde fandt der dog en forbehandling sted i Danske Kancelli eller Rentekammeret, og i så fald findes ansættelssagen omtalt i form af en indstilling med et kort resume af de modtagne ansøgninger i de to institutioners resolutionsprotokoller.¹¹

Før enevældens indførelse havde adelens sønner monopol på at blive lensmænd, men det var allerede blevet gennemhullet i 1658, hvor Københavns borgere opnåede andel i dette privilegium, og i 1660 mistede adelen definitivt denne gamle forrettighed. Såvel Frederik 3. som hans efterfølgere på tronen lagde vægt på, at alle med kvalifikationer i orden skulle kunne gøre sig håb om at blive kongelige embedsmænd. I 1683 understregede Christian 5. i sine anbefalinger til kronprinsen, hvor vigtigt det var «ikke at binde bestillinger (dvs. embeder) og charger til adelig naissance, blod og byrd, men langt mere at åbne enhver af Vores kære og tro undersåtter efter deres meritter og kapacitet døren endog til de højeste charger og bestillinger i Vores kongeriger og lande».¹² Mens der med meritter sigtedes til uddannelsesmæssige og administrative kvalifikationer, betød ordet kapacitet i denne sammenhæng en god økonomisk og social position. For at kunne fungere som amtmand skulle man nemlig være velstående, da den løn, man modtog, dårligt kunne dække de udgifter, der var forbundet med at varetage embedet. Derfor ser man også, at mange amtmænd var godsejere, enten fordi de kom fra godsejerslægter, eller fordi de på baggrund af en karriere ved hoffet eller i centraladministrationen blev i stand til at gøre et godt parti og gifte sig til en herregård. Denne stærke godsejertilknytning eksisterede i Danmark gennem hele 1700-tallet, hvorimod den overraskende hurtigt forsvandt i Norge. Mens således mindst 56 % af alle de norske lens- og amtmænd, der ansattes 1662–70 kom fra godsejerfamilier, var dette *ikke* tilfældet med en eneste af Christian 5.'s norske amtmænd. Her kom hele 61 % fra embedsmandsfamilier og 17 % fra borgerfamilier.¹³

Mens lensmændene havde haft graduerede lønindtægter alt efter lenenes størrelse og vilkå-

rene i deres forleningsbreve, tildeltes amtmændene fast pengegage på 500 rigsdaler, hvilket var betydeligt mindre end det, en gennemsnitslensmand havde fået. Med 1671-amtsreformen forbedredes lønnen en anelse, idet næsten alle danske amtmænd sattes op til 800 rigsdaler,¹⁴ mens de norske forblev på 500 rigsdaler. Begge rigers stiftamtmænd fik til gengæld bevilget 1000 rigsdaler i årsgage. Herudover modtog en del amtmænd større eller mindre personlige tillæg, og der var også nogle, som kunne opretholde forskellige naturalieydelse i form af brændsel, vildt og fiskerettigheder. På de steder, hvor der fandtes kongelige slotte eller ladegårde, fik amtmændene som regel lov til at disponere over bolig- og kontorlokaler, mens de alle andre steder selv måtte skaffe sig disse faciliteter. Alle udgifter i forbindelse med embedet, så som ansættelse af kontorpersonale, anskaffelse af protokoller m.v., betaltes af amtmandens egen lomme.

De første amtmandsinstrukser

I 1660 var Skatkammeret blevet separeret fra Danske Kancelli og gjort til en uafhængig central forvaltningsinstans, og det fik ved samme lejlighed tildelt selvstændige personalefunktioner. Derfor begyndte man at føre egne bestallingsbøger, og i serien *Fornemste Bestallinger* finder man kopier af amtmandsbestallingerne indført.¹⁵ Disse bestallinger forelå således i to eksemplarer; dels afskriften i bestallingsbogen, dels den originale af kongen underskrevne bestalling på stemplet papir, der udleveredes til embedsindehaveren, når denne vel at mærke havde betalt den betydelige stempelafgift til statskassen! Originalbestallingerne er næsten alle gået tabt, men heldigvis er bestallingsbøgerne bevaret. Disse protokoller gjorde det muligt for kongen og regeringen selv at vide, hvad det præcist var, de havde forpligtet den enkelte amtmand på, men nok så vigtigt fungerede de også som kvitteringsbøger, idet alle amtmænd umiddelbart under deres bestalling med underskrift og segl måtte bekræfte, at de på tro og love ville overholde alt til punkt og prikke.

I begyndelsen af 1680'erne holdt Rentekammeret op med at bruge detaljerede bestallinger, og i stedet gik man over til at anvende korte ansættelsesdokumenter (bestallingsbreve) bilagt en længere instruks. Instruks var et styringsmiddel, som regeringen indtil da primært havde benyttet sig af over for centraladministrationen, hvor alle kollegier havde fået instrukser i begyndelsen af 1660'erne. På linie med disse rangerede den norske statholder, der også så tidligt som i november 1661 havde modtaget instruks fra Frederik 3.¹⁶ Efter 1680 begyndte man imidlertid også at udstede tjenesteforskrifter til enkelte embedsmandsgrupper på regionalt niveau. Der lagdes ud med to instrukser til danske amtmænd og stiftamtmænd fra 1. juli 1682; derefter fulgte en revideret instruks til danske stiftamtmænd af 14. december 1683 og endelig instrukser til de norske amtmænd af 7. februar 1685.¹⁷ Når der ikke udstedtes en særlig instruks til de norske stiftamtmænd, skyldes det sikkert, at disse embeder ikke adskilte sig meget fra de danske, og det fremgår da også af bestallingsprotokollerne, at man brugte 1682/83-instrukserne til begge rigers stiftamtmænd. Større forskel var der på danske og norske amtmænd, og derfor gav det god mening at udarbejde en særlig instruks til de norske, og den forelå som nævnt i februar 1685.

Som tidligere nævnt hørte ekspeditionen af amtmandsudnævnelser siden 1660 under Rentekammeret, og derfor er det overraskende, at den norske amtmandsinstruks ikke er at finde i *Fornemste Bestallinger 1679–91*, men derimod i Danske Kancellis *Instruktionsbog 1670–97*. Det hang sammen med, at Rentekammerets ledende kraft siden 1681 havde været den svage overrentemester Peter Brandt, og han formåede ikke at forhindre Danske Kancelli i at gå på strandhugst og efterhånden tilbageerobre en del af det, man mere eller mindre frivilligt havde måttet afstå til Skatkammeret i 1660. Netop i 1685 var det lykkedes Kancelliet igen at få noget at skulle have sagt ved amtmandsansættelser, og derfor begyndte der fra nu af også at dukke amtmandsinstrukser op i Kancelliets *Instruktionsbog*, og derfor kan vi de næste godt og vel 10 år finde amtmandsinstruktioner i både Rentekammerets og Kancelliets bestallingsbøger.¹⁸ Dette ophørte

i slutningen af 1690'erne, hvor det lykkedes for den nye rentekammerchef Christian von Plessen at «generobre» amtmandsbestallingerne.¹⁹

Hvad kan grunden mon være til, at man lige præcis i 1682 begyndte at udstede instrukser til danske og norske amt- og stiftamtmande? Det forekommer oplagt at kæde dette sammen med færdiggørelsen af de store lovkommissionsarbejder, der mandede ud i udsendelsen af Danske Lov i 1683 og Norske Lov i 1687. Disse lovogsprojekter var begyndt helt tilbage i 1661, og efter at en række kommissioner havde arbejdet på sagen, var man i 1682 nået så vidt, at Christian 5. den 3. januar 1682 gav ordre om at lade Danske Lov gå i trykken, og den 15. april 1683 forelå lovværket i bogform. Arbejdet med Norske Lov var for så vidt også afsluttet på dette tidspunkt, men af forskellige grunde tog det nogle år ekstra, inden også dette lovværk kom på tryk.

Danske og Norske Lovs 3. Bogs 1. Kapitel bærer overskriften *Om Kongens Befalningsmænd og andre Betjente*, og af dets syv artikler drejer de fire sig om stiftamt- og amtmændene. I den første artikel pålægges de at overholde lovene og at føre en kopibog med alle de breve, regeringen sendte til dem, mens artikel to handlede om, at de skulle kontrollere, at amtets beboere behandledes korrekt. Artikel tre angik *alene* stiftamtmandenes rolle i relation til købstæderne, mens artikel fem pålagde amtmændene at varetage kongens interesser i dødsboer efter amtsforvaltere og andre regionale og lokale oppebørselsbetjente. Disse få lovbestemmelser berørte således kun et lille og – forekommer det os – tilfældigt, udsnit af amtmændenes opgavefelt, og det er for så vidt ikke overraskende, idet meningen med Danske og Norske Lov jo primært var at definere de gældende rettergangsregler og fastlægge de generelle samfundsmæssige spilleregler (ikke mindst i form af straffebestemmelser).²⁰ Som supplement hertil havde man på højeste sted intention om at lade udarbejde en særlig publikation med de mange politi- og reguleringsbestemmelser, men den lod af gode grunde vente på sig – og udkom i øvrigt aldrig! Nogle områder kunne man imidlertid *ikke* vente med, og det var baggrunden for at

man straks gik i gang med at udstede instrukser til en række embedsmænd, som ikke tidligere havde modtaget sådanne, og således kom i 1685 turen til de norske amtmænd.

De norske amtmænds opgaver

Den norske amtmandsinstruks fra februar 1685 rummer 20 paragraffer med retningslinier for, hvordan den enkelte amtmand «sig udi sine amtmandsforretninger indtil videre (...) allerunderdanigst skal rette og forholde».

For så vidt det angik *amtmandens generelle embedsvirksomhed*, gentog man bestemmelsen fra Danske og Norske Lov, der pålagde ham at føre kopibog over alle modtagne breve, således at efterfølgerne i embedet kunne se, hvilke breve og ordrer, der var modtaget fra de centrale myndigheder og fra statholdere og vicesatholdere.²¹ Samtidig forsikredes han om, at samtlige breve fra København og Christiania til amtets indbyggere og lokale embedsmænd ville blive sendt direkte til ham, således at han kunne være løbende orienteret om sagerne. Amtmanden kom dermed til at fungere som regionalt mellemlid i en ganske lang administrativ kommandovej: indbyggere/lokalmyndigheder – amtmand – stiftamtmand – statholder – regering/konge. For at sikre det bedst mulige beslutningsgrundlag på højere og højeste sted skulle samtlige ansøgninger og klager (supplikker) fra amtets indbyggere til statholderen eller kongen være forsynet med amtmandens skriftlige udtalelse, før de sendtes videre.²²

I amtmandsinstruksens første paragraf defineres *amtmandens rolle som regeringens regionale repræsentant* med ordene om, at «han fornemmelig skal den ham anbetroede administration og befaling over bemeldte amt Vores højhed, regalia og rettighed på det flittigste iagttage og forsvare», og skulle nogen formaste sig til at antaste disse, havde han straks at forhindre dette og samtidig indberette sagen til statholderen. Samtidig med at han således skulle varetage kongens og statens interesser, gav instruksen ham også ordre om «altid troligen overveje og sig yderst lade være angelegen alt, hvis (dvs. hvad) amtet kan komme til gavn og bedste og

Moldegård, bygget 1710 af Hans Nobel (1657–1732), der var amtmand over Romsdals Amt 1704–19. Han efterfulgtes af svigersønnen Erik Must, der var amtmand sammestid 1719–29. Foto: Romsdalsmuseets fotoarkiv, Kirkhorn 1910.

intraderne til forbedring, så intet efterlades, hvorved Vores tjeneste og fordel kan befordres». Amtmandsrollen var altså ikke kun passivt bevarende, den var også aktivt agerende, idet dens indehavere hele tiden skulle være opmærksomme på alt, som kunne udvikles og udnyttes til gavn for samfundet – og ikke mindst statskassen!

Ganske i forlængelse af rollen som regeringens regionale repræsentant tildelte instruksens amtmanden flere *regionale tilsyns- og kontrolfunktioner*. Når al korrespondancen til amtets indbyggere og embedsmænd skulle passere hans bord, begrundedes det netop i, at han skulle have mulighed for at kontrollere, «at Vores allernådigste befalinger derudi amtet af alle og enhver beholder deres tilbørlige og allerunderdanigste observanse». ²³ Amtmanden blev i øvrigt holdt i kort snor. Han fik *ikke* automatisk instruktionsbeføjelser over amtets andre embedsmænd, der kun havde pligt til at adlyde hans ordrer, når der forelå hjemmel oppefra i form af direkte kongelig befaling.

Hvad forholdet til fogderne angik, blev det udtrykkeligt forbudt amtmanden at blande sig i deres skatteopkrævningsarbejde og regnskabsaflæggelse. Var der grund til at gribe ind her, var han alene henvist til at indberette sagen til statholderen eller regeringen. Amtmanden skulle dog som særlig garant *personligt* overvære fogdernes ligning af matrikel- og ekstraskatter, og holde øje med at den efterfølgende opkrævning gik rigtigt for sig. Han skulle desuden løbende kontrollere ikke blot fogedernes regnskabsbøger, men også de kvitteringsbøger, godsejerne forsynede deres fæstebønder med, og de kontobøger, byernes købmænd førte over deres kunder. Det betonedes flere gange, at amtmanden skulle våge over, at skatteydere behandlede korrekt, og at bønderne ikke forurettedes i forbindelse med deres tiendebetaling.

For sorenskrivernes vedkommende var det amtmandens opgave at autorisere tingbøger og i øvrigt løbende kontrollere at rettergangen foregik på betryggende vis. Alle uregelmæssigheder skulle straks indberettes, og det samme gjaldt,

når sorenskrivere døde, eller blev ude af stand til at fungere i deres embede.

Retsvæsen og skatteforvaltning udgjorde to vigtige elementer i enevældens forvaltningsunivers, og derfor kan det ikke overraske, at amtmændene fik tildelt tilsynsfunktioner i relation til dem begge. Derudover skulle de holde vågent øje med det tiloversblevne krongods samt med de ejendomme, hvori staten havde indestående panthæftelser.

Tilbage bliver nogle paragraffer, der fastlagde *amtmændens rolle som regional forvaltningsinstans*. Her skal først nævnes opgaven som politimester og anklagemyndighed. I den første egenskab førte han tilsyn med løsgængere og andre omrejsende, der ikke uden videre måtte bevæge sig frit rundt i kongens riger og lande. Var der tale om såkaldte «udædiske mennesker», der skulle arresteres, kunne han – om nødvendigt – rekvirere militær assistance. I sin egenskab af anklager kunne han rejse tiltale i straffesager, og han kunne også forlange, at klagesager blev taget op til fornyet domstolsbehandling. Endelig varetog amtmændene en række forvaltningsopgaver i relation til statskove, forstrandsrettigheder samt vejvæsen.

Den tidlige enevældes amtmandsrolle

Med 1685-instruksen sendte regeringen i København sine norske amtmænd et klart signal om, at den forventede en pligttopfyldende og korrekt opgavevaretagelse. Men havde man held med disse bestræbelser? Øystein Rian svarer i 2003 på dette spørgsmål, at vel gav instruksen «stimulans til dei samvitsfulle mellom amtmennene», men han konkluderer videre, at «likevel var det langt frå opplagt at desse instruksane vart etterlevde, og somme amtmenn såg på embeta sine som sinekyrer».²⁴ Det har ikke været hensigten med denne artikel at undersøge, hvordan den norske amtsforvaltning udviklede sig, efter at dens embedsindehavere i 1685 havde modtaget instrukser, men nogle vigtige udviklingslinier skal her afslutningsvis trækkes op.

I de norske amter havde man at gøre med en enkeltmandsbaseret og stærkt personcentreret

forvaltning med amtmændene i centrum. Hvordan han konkret passede sit hverv; hvor han boede, og hvordan han klarede personale- og kontorforholdene, var helt hans egen sag. På grund af de beskedne lønninger kunne man vanskeligt fungere som amtmænd, med mindre man havde privat formue eller gode supplerende indtægter at trække på. Når amtmændsembederne trods alt alligevel var attraktive, hang det sammen med, at de var prestigefyldte, gav mulighed for høje rangs- og ordenstildelinger, og at de gav gode kontakter til kongen og regeringen. Kontakter, som ikke mindst også kunne udnyttes til egen fordel! Et godt eksempel på dette er den rige tømmerhandlersøn Mathias Tønsberg, der, efter i en årrække at have været statholderens sekretær på Akershus, i 1679 blev amtmænd i Buskerud m.fl. Amter. I dette område ejede Tønsberg bl.a. Ulvelands Savbrug, og i 1688 fik han til dette et kgl. privilegium, der gav ham mulighed for en fortsat stor og profitabel afsætning, samtidig med at andre savbrug blev tvunget til at lukke. Da Tønsberg i 1695 avancerede til stiftamtmænd i Christiansand, ønskede han at forblive i Buskerud for at passe sine givtige tømmerforretninger. 1685-instruksen foreskrev *ikke* udtrykkeligt, at amtmændene skulle bo i deres amter; det havde jo givet sig selv før 1660, hvor de løbende driftsopgaver krævede, at lensmændene hele tiden var til stede. Amtmændene derimod var udelukkende embedsmænd, og de kunne sagtens sagsbehandle og træffe afgørelser andre steder end i deres amter. Noget andet var, at sådanne fravær svækkede myndighedsrollen, og derfor gav kongen i 1699 Tønsberg ordre om «straks sig til det ham anbefalede amt at forfølge, og samme tjeneste efter den ham givne instruktion at forrette».²⁵

De første enevældige konger var meget bange for, at de gamle adelige slægter, der havde mistet magten i 1660, skulle prøve at generobre den. Afledt af dette nærede de også en nærmest kronisk angst for, at magtfulde personer eller befolkningsgrupper skulle slutte sig sammen og indgå alliancer vendt mod enevældestyret. Et af Frederik 3.'s og Christian 5.'s store skrækscenarier gik på, at adelige embedsmænd og officerer svor sig sammen, og for at modvirke dette,

Mathias Tønsberg (1638–1705). Ansat i Danske Kancelli 1665–68, sekretær for statholder Gyldenløve 1668–79, amtmand i Buskerud, m.fl. Amter 1679–95, stiftamtmand i Christiansand 1695–1700. Foto: Norsk Folkemuseum.

holdt man op med at ansætte officerer som amtmænd. Tallene taler her deres tydelige sprog. Mindst 4 af de 9 norske amtmænd, der udnævntes 1662–70 havde en officersbaggrund, hvilket kun var tilfældet for 2 af de 18 udnævnelser, der er registreret for årene 1671–99.²⁶ Enevældens amtmænd var civile i uddannelse og baggrund, og de kunne være ganske sikre på, at hvis de begyndte at mænge sig for meget med lokale militære kommandanter eller andre højerestående officerer, ville det blive bemærket i magtens korridorer på Akershus eller i København. På samme måde holdt de enevældige magthavere omhyggeligt øje med alle tegn på regionalisme eller regionalt/lokalt samarbejde, og derfor ville det også være utænkeligt, hvis flere amtmænd mødtes for at drøfte ting af fælles interesse. Amtmændene måtte generelt også være varsomme med at fremstå som talerør for lokalbefolkningen eller særlige befolkningsgrupper; noget sådant kunne i yderste fald koste dem embedet. Når det ligefrem lyser ud af 1685-instruksen, at amtmændene 100 % skulle være kongens og regeringens mænd, var det ikke tomme ord.

Med deres ubetingede loyalitet måtte man altid kunne regne!

Et andet karakteristisk træk ved den tidlige enevældes amtmænd var deres direkte og ofte meget kortfattede, ja nærmest summariske, embedsførelse. På dette tidspunkt var forvaltningen slet ikke blevet så bureaukratisk, som vi kender det i 1700- og 1800-tallet. For en række danske amters vedkommende viser opgørelser, at man i hele året 1696 kun modtog siger og skriver mellem 2 og 15 breve fra centraladministrationen, og Rolf Fladby har for samme år opgjort det samlede antal breve fra regeringen til *alle* norske myndigheder til 195!²⁷ Det var altså langtfra hver dag, at der var brev fra København til den enkelte amtmand, og han måtte derfor være i stand til at handle på egen hånd, uden først at kunne spørge nogen overordnet instans.

Når man læser 1685-instruksen, kan man ikke undgå at bemærke, hvor mange bestemmelser, der drejer sig om finans- og ressourcforvaltning. Det var ganske enkelt en forudsætning for, at det enevældige styre kunne overleve, at der fortsat kunne skaffes finansiel dækning for de store og konstant stigende udgifter til hof, militær og forvaltning, som ikke mindst rustningskapløbet med Sverige gjorde uomgængelige. Derfor stod det helt fra 1660'erne som en hovedopgave for amtmændene at arbejde for at fastholde og forøge statsindtægterne – det være sig både de regulære skatteprovenuer, og indtægterne fra statens jord-, ejendoms- og herlighedsbesiddelser.

Bestalling, instruks og embedsed udgjorde den treenighed af faste og uløselige bånd, der bandt Rigets embedsmænd til den enevældige konge i København. For at kunne skabe stærke stater, sådan som man satsede på det overalt i Europa efter 1600, var det vigtigt for de enkelte landes regeringer at være i besiddelse af kraftige styringsmidler over for deres embedsmænd. Instrukser kom til her til at spille en vigtig rolle, men de kunne ikke alle steder bruges med lige stor effekt. Stiftamts- og amtmandsembederne var i realiteten så vidtfavnende, at deres indhold vanskeligt kunne beskrives nogenlunde dækkende i en instruks, og hertil kom, at ny lovgivning op gennem 1700-tallet hurtigt forældede

instruksparagrafferne. Det pointeres derfor også til slut i 1685-instruksen, at «hvorefter og ellers i det øvrige, så vidt det ej særdeles her er specificeret, han sig efter loven og udgangne forordninger allerunderdanigst har at rette og forholde». Amtmændene kunne altså ikke bruge instruksen til at undslå sig for at udføre opgaver, som *ikke* var nævnt i den!

Christian 5.'s instruks til de norske amtmænd skulle vise sig at få en overordentlig lang levetid – næsten 300 år! Med sin underskrift på den kgl. resolution af 7. august 1681 satte Olav 5. en ny *Instruks for Fylkesmenn* i kraft, og i den udtales til allersidst, at «Instruktion for Amtmændene i Norge av 7. februar 1685 oppheves». Den nye fylkesmandsinstruks er naturligvis langt mere præget af en klar og stringent juridisk tankegang, men når man eksempelvis i § 1 læser, at «Fylkesmannen er Kongens og Regjeringens representant i fylket, og skal arbeide for, at Stortingets og Regjeringens vedtak, mål og retningslinjer kan bli fulgt opp», fornemmer man en tydelig linie tilbage til den gamle instruks fra 1685. Det bekræfter billedet af den store kontinuitet, som har præget udviklingen af den regionale forvaltningsstruktur i de lande, der engang indgik i det dansk-norske dobbeltmonarki.

Karl Peder Pedersen

Ph.d., arkivar og seniorforsker

Adr.: Landsarkivet for Sjælland

Jagtvej 10, Box 661

2200 København N

Danmark

E-post: castello@mail.tele.dk

Noter

- 1 Fremstillingen bygger primært på Karl Peder Pedersen: *Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660–1848*, 1998. Jf. også Alf Kiil: *Arkivkunnskap. Statsarkiva*, 1987 (afsnittet: Amtmann-Fylkesmann, s. 171–192), Tor Weidling: *Enevældets menn i Norge. Sivile sentralorganer og embetsmenn 1660–1814*, 2000 og Øystein Rian: *Embetsstanden i dansketida*, 2003.
- 2 I 1661 tilhørte 31 % af Norges jord staten (kron-gods). Steinar Imsen og Harald Winge (red.): *Norsk Historisk Leksikon. Kultur og samfund ca.*

1500 – ca. 1800, 2. udgave, 1999, s. 179 (Jordeiendomsforhold).

- 3 Landkommissionen af 1661 og dens arbejde er beskrevet af Andreas Holmsen: *Gård, skatt og matrikkel*, 1979, s. 166–181.
- 4 Steinar Imsen og Harald Winge (red.): *Norsk Historisk Leksikon*, s. 118 (citater) og 419–425 (Fogd og Stiftamtstue).
- 5 Rigsarkivet, Rentekammeret. Rtk. 211.22. Christian V's reskripter til kammerkollegiet gennem Danske Kancelli, januar-juni 1671. Reskript af 8. februar 1671.
- 6 Øystein Rian: *Vestfoldshistorie. Grevskapstiden 1671–1821*, 1980, s. 10–19.
- 7 Steinar Imsen og Harald Winge (red.): *Norsk Historisk Leksikon*, s. 135 (Baroni).
- 8 Kongelovens § 4 citeret efter Karl Peder Pedersen: *Enevældens amtmænd*, s. 39.
- 9 Frederik Adellers ansøgning er dateret Skien den 21. april 1711, mens Edvard Hammond døde allerede den 9. april 1711. Rigsarkivet, Rentekammeret. Rtk. 13.12. Embedsansøgninger 1660–1848, Aabye-Andersen og Palle Rosenkrantz: *Amtmandsbogen. Portrætter og Biografier af Stiftamtmand og Amtmænd i Danmark 1660–1935*, København 1936, s. 26. Oplysningen om stiftamtmand Hammonds dødstidspunkt findes hos Johannes K. Bergwitz: *Fra Adelsstyre til Enevælde i Norge*, Skrifter utgit av Videnskabs-selskabet i Christiania. Historisk-Filosofisk Klasse, 1918, s. 126.
- 10 Desværre er der kun bevaret få ansøgninger fra tiden før 1700. Rigsarkivet, Rentekammeret. Rtk. 13.12–59, dvs. 48 pakker. Embedsansøgninger 1660–1848 ordnet alfabetisk på efternavn.
- 11 Eksempelvis findes i Rentekammerets Relations- og resolutionsprotokoller 1710–11 (Rtk. 2111.60–61) indstillinger til stiftamtmandsembedet i Bergen 1710 (5 ansøgere) og amtmandsembedet i Lister-Mandal Amter 1711 (3 ansøgere). For den førstes vedkommende udskød Frederik 4. afgørelsen til året efter, hvor han afgjorde hvem der skulle være nye stiftamtmand i Christiania og Bergen (Rigsarkivet, Rentekammeret Rtk. 2211.62. Relations- og resolutionsprotokol 1712). Jf. Birgit Bjerre Jensen: *Udnævnelsesretten i enevældens magtpolitiske system 1660–1730*, 1987.
- 12 J.J.A. Worsaae: *Kong Christian den Vtes Testamenter som tillæg til Kongeloven*, 1860, s. 17–18.
- 13 Statistik baseret på Johannes K. Bergwitz: *Fra Adelsstyre til Enevælde i Norge*, tabel IV, s. 110–

113. Tallet skal for Christians 5.'s tid (1671–99) tages med det forbehold, at fire af amtmandsfædrenes baggrund er uoplyst.
- 14 Undtagelserne var amtmændene på Bornholm og Vestfyn (Assens-Hindsgavl Amter), der fortsat kun fik 500 rigsdaler i årsgage.
- 15 Den første bestalling gik til generalen Claus von Ahlefeldt på Trondheim Amt (4. januar 1662). Rigsarkivet, Rentekammeret. Rtk. 212.20b. Fornemste bestallinger 1661–64, nr. 19. Rtk. 212.20b–22. Fornemste bestallinger 1661–80; Rtk. 2212.101. Fornemste bestallingsprotokol 1679–91 og Rtk. 2212.108–109. Bestallingsprotokoller 1692–1700.
- 16 Instruks for statholderen i Norge af 13. november 1661 findes trykt i C.F. Wegener: *Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv 2*, 1856–1860, s. 167–169.
- 17 Rigsarkivet, Rentekammeret. Rtk. 2212.4. Ekspeditionsprotokol 1679–83, s. 384–410. Instruktioner til stiftsbefalingsmændene i Danmark, 1. juli 1682 (nr. 174) og til amtmændene i Danmark, 1. juli 1682 (nr. 175); Rtk. 2212.101. Fornemste bestallinger 1679–1691, s. 61–68. Instruktion til stiftsbefalingsmændene i Danmark, 14. december 1683 (nr. 31) og Danske Kancelli. A 90. Instruktionsbog 1670–97, s. 183ff. Instruktion til amtmændene i Norge, 7. februar 1685 (nr. 41). Stiftamtmandsinstruksen findes trykt i C.F. Wegener: *Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv 2*, s. 241–244, og den norske amtmandsinstruks sammesteds, s. 253–260.
- 18 De bestallinger, som Danske Kancelli udstedte, findes også blandt de åbne breve til det pågældende område. Således nævner Rolf Fladby en række amtmandsbestallinger fra 1691, der er at finde i Norske åbne breve for dette år. Rolf Fladby: *Thi byde og befale Vi. Riksstyrets norske korrespondance under Christian 5 1670–1699*, 1991, s. 59.
- 19 Karl Peder Pedersen: *Enevældens amtmænd*, s. 98–99.
- 20 *Kong Christian den Femtis Danske Lov*, 1683, indledningen s. XL.
- 21 Man kan godt undre sig over, hvorfor amtmændene skulle føre kopibøger over modtagne breve, når de netop omhyggeligt gemte alle disse breve i amtsarkiverne. Der er imidlertid her tale om gentagelse af en ældre bestemmelse fra Christian 4.'s tid, hvor den gav god mening, idet lensmændene da betragtede breve fra kongen som deres private ejendom, og som de derfor var i deres gode ret til at tage med sig, når de forlod lenene. Mere om amtsarkivernes skabelseshistorie hos Karl Peder Pedersen: «Amtsarkiverne og deres historie», *Fortid og Nutid* 1999:4, s. 305–318.
- 22 En glimrende gennemgang af de norske supplikker finder man hos Steinar Supphellen: «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet», (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 57, 1978, s. 152–186.
- 23 I maj 1672 pålagde statholder Gyldenløve sin sekretær Mathias Tønsberg at sørge for at alle breve til embedsmændene i Smålenenes Amt blev sendt direkte til amtmanden til videre fordeling. «Jeg fornemmer sligt hidintil ej skal være observeret, og befalingerne en part til fogderne udstedt, hvorover amtmandens autoritet [er blevet] formindsket og i længden nogen disordre kunne causere, thi haver I den anordning at gøre, at alle sådanne ordres og befalinger (...) udstedes direkte til velbemeldte Hr. generalkrigskommissær Banner og ingen andre». Statholder Gyldenløve til sekretær Mathias Tønsberg, København 4. maj 1672. Riksarkivet. Statholderarkivet 1572–1771. D. III.1. Breve fra statholder Gyldenløve 1666–82. Læg 1672.
- 24 Øystein Rian: *Embetsstanden i dansketida*, s. 77.
- 25 Jakob Friis: *Stiftamtmen i Kristiansand før 1814*, Christianssand 1941, s. 11–17. Jf. Øystein Rian: *Embetsstanden i dansketida*, s. 82f.
- 26 Se note 13.
- 27 Karl Peder Pedersen: *Enevældens amtmænd*, s. 419 og Rolf Fladby: *Thi byde og befale Vi*, s. 18–19.

Litteratur

- Bergwitz, Johannes K.: *Fra Adelsstyre til Enevælde i Norge*, Skrifter utgit av Videnskabselskabet i Christiania. Historisk-Filosofisk Klasse, 1918.
- Fladby, Rolf: *Thi byde og befale Vi. Riksstyrets norske korrespondance under Christian 5 1670–1699*, Oslo 1991.
- Friis, Jakob: *Stiftamtmen i Kristiansand før 1814*, Christiansand 1941.
- Holmsen, Andreas: *Gård, skatt og matrikkel*, Oslo 1979.
- Imsen, Steinar og Winge, Harald (red.): *Norsk Historisk Leksikon. Kultur og samfund ca. 1500 – ca. 1800*, 2. udgave, Oslo 1999.

De første norske amtmænd. Om baggrunden for amtmandsinstruksen af 1685

- Jensen, Birgit Bjerre: *Udnævnelsesretten i enevældens magtpolitiske system 1660–1730*, København 1987.
- Kiil, Alf: *Arkivkunnskap. Statsarkiva*, Oslo 1987.
- Pedersen, Karl Peder: *Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660–1848*, København 1998.
- Pedersen, Karl Peder: «Amtsarkiverne og deres historie», *Fortid og Nutid* 1999:4, s. 305–318.
- Rian, Øystein: *Vestfoldts historie. Grevskapstiden 1671–1821*, Tønsberg 1980.
- Rian, Øystein: *Embetsstanden i dansketida*, Oslo 2003.
- Rosenkrantz, Palle: *Amtmandsbogen. Portrætter og Biografier af Stiftamtmand og Amtmænd i Danmark 1660–1935*, København 1936.
- Supphellen, Steinar: «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet», (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 57, 1978, s. 152–186.
- Wegener, C.F.: *Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv 2*, København 1856–1860.
- Weidling, Tor: *Enevældets menn i Norge. Sivile sentralorganer og embetsmenn 1660–1814*. Oslo 2000
- Worsaae, J.J.A.: *Kong Christian den Vtes Testamenter som tillæg til Kongeloven*, København 1860.

Innkomet litteratur

- Fortidsvern*. John Arne Balto (red.). Utg. av Fortidsminneforeningen, Oslo. Nr. 2–2006. Årg. 31.
- The Significance of Portages. Proceedings of the First International Conference on the Significance of Portages, 29th Sept – 2nd Oct 2004, in Lyngdal, Vest-Agder, Norway*. Christer Westerdahl (red.). Utg. av Archaeo Press. Oxford 2006. BAR International Series 1499.
- Ola Bjerkås: *Gards- og slektshistorie for Oppdal. Bind II. Drivdalen*. Utg. av Oppdal kommune. Oppdal 2006.
- Hermetikk-kvinnen. Ti øre timen*. Johannes Melkevik jr. (red.). Utg. av Arbeidernes Historielag i Rogaland. Stavanger 2006. Skrift nr. 11.
- Møllkula. Lokalhistorisk tidsskrift for Ørland og Bjugn*. Tor Eide (red.). Utg. av Bjugn Bygdatunlag og Yrjar Heimbygds lag. Bjugn/Opphaug. Nr. 1–2006.
- Lustranytt. Kommunalt informasjonsmagasin frå Luster kommune*. Tore Eriksen (red.). Utg. av Luster kommune. Nr. 2–2006. Årg. 12.
- Slækt og slekt*. Magne Ivar Mellem (red.). Utg. av Solør Slekthistorielag, Kirkenær. Nr. 2–2006. Årg. 19.
- Håløygminne*. Asbjørn Eidnes (red.). Utg. av Hålogaland Historielag, Harstad. Nr. 2–2006. Bind 22. Årg. 86.
- Runar. Slekthistorisk tidsskrift for Østfold*. Marius Hellerud, m.fl. (red.). Utg. av Østfold Historielag, Gamle Fredrikstad. Nr. 1–2006. Hefte 51. Årg. 26.
- Wiwar*. Finn Aarum (red.). Utg. av Østfold Historielag, Gamle Fredrikstad. Nr. 1–2006. Hefte 63.
- Gudbrand*. Rune Alander (red.). Utg. av Gudbrandsdal Slekthistorielag, Lillehammer. Nr. 2–2006. Årg. 16.
- Tjukke Slekt*. Ronny Rismyhr Haugen (red.). Utg. av Sør-Østerdal Slekthistorielag, Elverum. Nr. 1–2006. Årg. 16.
- Langt Vest i Aker*. Øivind Rødevand (red.). Utg. av Ullern Historielag, Oslo. Nr. 27. Juni 2006.
- Arven*. Tor Vinje (red.). Utg. av Moss Ættehistorielag. Nr. 2–2006. Årg. 20.
- Arkivmagasinet*. Leif Thingsrud (red.). Utg. av Riksarkivet. Nr. 1–2006.
- Norwegian Tracks*. Blaine Hedberg (red.). Utg. av Vesterheim Genealogical Center and Naeseth Library, Madison, Wisconsin. Vol. 31, no. 1, May 2006.
- Nytt om namn*. Botolv Helleland (red.). Utg. av Norsk namnelag. Nr. 43. Oslo 2006.
- Medlemsblad*. Finn Holden (red.). Utg. av Vinderen Historielag, Oslo. Nr. 3–2006. Årg. 15.
- På stubben*. Rolf Mellem (red.). Utg. av Sørkedalen Historielag, Oslo. Nr. 3–2006. Årg. 11.